

Raa Haqi İnancında ve Folklorunda Ana Fatma, Ali (Oli) ve Muhammed

Erdal Gezik

e.gezik@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:

İndirilme Tarihi:

17.10.2026

Önerilen Atıf: Gezik, Erdal (2026). Raa Haqi İnancında ve Folklorunda Ana Fatma, Ali (Oli) ve Muhammed. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. <https://doi.org/10.68413/alevian-siklopedisi.q9f59> (Erişim Tarihi: 17.10.2026)

Alevi Ansiklopedisi,
Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOPID

lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisation/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143
Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet

Bu madde, Ana Fatma, Ali ve Muhammed'in Raa Haqi inanç ve folklor dünyasındaki yerini, bu figürleri birbirinden bağımsız tarihsel şahsiyetler olarak değil, kutsal soy, kozmik düzen, ahlaki değerler ve gündelik ritüel pratikler içinde birbirini tamamlayan ilişkisel bir bütün olarak ele almaktadır. Muhammed, Ali ve Ana Fatma yerel sınıflandırmada "Üçler"i oluşturmakta; Hasan ve Hüseyin'in eklenmesiyle "Beşler", Zeynel Abidin ve Cafer-i Sadık'ın eklenmesiyle "Yediler" meydana gelmektedir. Bu sınıflandırma aile ilişkisini kutsal zamanın, insan bedeninin ve evrensel düzenin açıklanmasında kullanılan kozmolojik bir modele dönüştürmektedir. Yerel anlatılarda Muhammed ve Ali, sıklıkla Ali Mihemmed ya da Muhammed Ali adıyla tek bir kutsal varoluşun iki görünümü şeklinde anılmaktadır. Cebrail'in sular altındaki bir kubbede "bedeni bir, başı iki" olan Muhammed ve Ali ile karşılaşması ve ilk musahipliğin onlar arasında kurulması, varlığın ancak "kendi ikincisiyle" tamamlanabileceği düşüncesini ifade etmektedir. Allah, Cebrail, Muhammed ve Ali'den oluşan "Çar" ise bu birlik fikrini yaratılış, dört unsur ve dört kapı öğretisiyle ilişkilendirmektedir. Mirac ve Kırklar anlatısında Muhammed tevazu ve Yol'a bağlılıkla, Ali ise Batın sır ve kutsal rehberlikle öne çıkmaktadır. Ali ayrıca bilgelik, adalet, cesaret, cömertlik ve hizmet ahlakının temsilcisidir; Zaloğlu Rüstem anlatısındaki "hizmet evveldir" sonucu bu ahlaki çerçeveyi somutlaştırmaktadır. Ana Fatma, Muhammed'in kızı, Ali'nin eşi ve Hasan ile Hüseyin'in annesi olmasının yanında kadınların şefaatchisi, kızların baht ve kısmetini veren, temiz soyun, masumiyetin, bereketin ve annelik acısının kutsal figürüdür. Ay onun sureti, Ali'nin nuru; güneş ise Muhammed'in nuru olarak kabul edilmektedir. Dolunay karşısında edilen dualar, Kurban Bayramı'nın ilk gününden başlanarak sayılan yirminci günde tutulan Rozê Ana Fatma ve Kerbela yasına bağlı çarşamba uygulamaları, onun kutsallığını ritüel zamana taşımaktadır. Dezgê Ana Fatma, Saja Ana Fatma ve Loqmê Ana Fatma gibi adlandırmalar ise bu kutsallığı ekmek, kadın emeği, paylaşma ve bereketle birleştirmektedir. Kemerê Duzgı çevresinde anlatılan geyik, süt, kazan ve beyaz su motifleri Ana Fatma'yı kutsal coğrafyayla bütünleştirmektedir. Böylece üç figürün anlamı; dualarda, yeminlerde, oruçlarda, Cem ve musahiplik anlatılarında, hizmet ahlakında, ekmek paylaşımında ve kutsal mekânlarla kurulan ilişkilerde sürekli yeniden üretilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Abundance, Ali, Ali Mihemmed, Ana Fatma, Ay, Bereket, die Drei, die Vierzig, Fruchtbarkeit, Karbala, Kerbela, Kırklar,

Mond, Moon, Muhammad, Muhammed, Musahiplik, Raa Haqi, the Forty, the Three, Üçler

İlişkisel Bir Kutsallık Düzeni [1]

Raa Haqi anlatılarında Ana Fatma, Ali ve Muhammed, birbirinden bağımsız üç tarihsel kişiden çok, kutsal soyun ve kozmik düzenin birbirini tamamlayan unsurlarıdır. Muhammed'in kızı olan Ana Fatma, Ali'nin eşi ve Hasan ile Hüseyin'in annesidir. Peygamber soyunun İmamlar aracılığıyla devam etmesi bu birlik üzerinden açıklanmaktadır. Yerel sınıflandırmada Muhammed, Ali ve Fatma "Üçler"i oluşturmakta; Üçler günün sabah, öğle ve akşamdan meydana gelen üç bölümüne karşılık gelmektedir. Güneş Muhammed'in, ay ise Ali'nin nuru ve Ana Fatma'nın sureti olarak kabul edilmektedir. Hasan ve Hüseyin'in eklenmesiyle "Beşler", Zeynel Abidin ve Cafer-i Sadık'ın eklenmesiyle "Yediler" meydana gelmektedir. Böylece aile ilişkisi, kutsal zamanın, insan bedeninin ve evrensel düzenin açıklanmasında kullanılan bir modele dönüşmektedir (Gezik ve Çakmak 2010; Gezik 2009, 4-34).

Muhammed ve Ali, *Ali Mihemmed* ya da *Muhammed Ali* biçiminde çoğu zaman birlikte anılmaktadır. Bir yaratılış anlatısında Cebrail yeryüzüne indiğinde, sularla çevrili bir kubbenin içinde "bedeni bir, başı iki" olan Muhammed ve Ali ile karşılaşmaktadır. Anlatı onları ayrı kimliklerini koruyan, fakat tek bir kutsal varoluş içinde birbirini tamamlayan iki figür olarak sunmaktadır. İlk musahipliğin Muhammed ile Ali arasında gerçekleştiğine inanılmaktadır. Bu örnek, varlığın ancak kendi ikincisiyle tamamlanabileceği düşüncesinin dünyevi ve ilahi düzeydeki temel ifadesidir. Güneşe yöneltilen duaların "*Ya Xade / Cemalê Ali Mihemmed*" sözleriyle başlaması da Muhammed ile Ali'nin ortak cemalet ve nur içinde algılandığını düşündürmektedir (Gezik ve Çakmak 2010; Gezik 2009, 4-34).

Bu ikili birlik daha geniş bir kutsal kozmolojinin parçasıdır. Allah, Cebrail, Muhammed ve Ali "Çar" adı verilen kutsal

dörtlüyü oluşturmaktadır. Bu düzen içinde Şeriat Cebrail ve toprakla, Tarikat Ali ve ateşle, Marifet Muhammed ve rüzgârla, Hakikat ise Allah ve suyla ilişkilendirilmektedir. Cebrail'in öteki dünyada Allah'ın ikincisi, Muhammed ile Ali'nin ise yeryüzündeki ilk musahipler olması, kozmik tamamlanma ilkesini toplumsal bir kurum olan musahipliğe bağlamaktadır.

Muhammed, Ali ve Batın Hakikati

Muhammed'in Mirac yolculuğu, *Raa Haqi* anlatılarında Batın âleme yapılan bir yolculuk ve Ali'nin sırrının keşfi olarak aktarılmaktadır. Muhammed yol üzerinde bir aslanla karşılaşmakta ve yüzüğünü ona verdikten sonra ilerleyebilmektedir. Kırklar'ın bulunduğu yere vardığında, peygamberlik makamını öne çıkardığı sürece kapı kendisine açılmamakta; ancak kendisini sıradan bir yol eri olarak tanıttığında içeri kabul edilmektedir. Daha sonra yüzüğünü Ali'nin elinde görerek aslanın Ali'nin Batın görünümü olduğunu anlamaktadır. *Salmani Fars*'ın getirdiği tek üzüm tanesinden Kırklar'a yetecek kadar şerbet çıkması ve topluluğun "bir vücut" hâlinde *Cem* tutması, birlik düşüncesini tamamlamaktadır. Bu anlatıda Muhammed, peygamberlik makamının yanında tevazu ve Yol'a bağlılıkla; Ali ise Batın sır, Kırklar'ın birliği ve kutsal rehberlikle ilişkilendirilmektedir (Gezik ve Çakmak 2010; Gezik 2009, 4-34; Düzgün 1989, 35-35).

Ali, On İki İmamların ilki ve Haq'ın yeryüzündeki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yerel anlatılar onu bilgelik, adalet, sabır, cesaret, mertlik ve cömertlik gibi ahlaki değerlerle özdeşleştirmektedir. Zülfükar'ın hükmünün Ali'nin ölümünden sonra yıldırma, sesinin ise turnaya geçtiğine inanılması, Ali'nin varlığını tarihsel zamanın ötesine taşımaktadır. Ateşin Haq tarafından Ali aracılığıyla insanlara verilmiş kutsal bir emanet sayılması da aynı anlam dünyasının parçasıdır (Gezik ve Çakmak 2010; Gezik 2009, 4-34).

Ali hakkındaki folklorik anlatılar, onun ahlaki rehberliğini

gündelik davranışlara tercüme etmektedir. Hasan ile Hüseyin'in "makam mı, hizmet mi insanı hidayete ulaştırır?" sorusu üzerine Ali'nin onları Zaloğlu Rüstem'e göndermesini konu alan anlatı bunun belirgin örneklerindendir. Rüstem, hayattayken hasta ve yoksul bir yabancıyı doyurduğunu ve kendi yatağında yatırdığını; öteki dünyada ise yalnızca bu hizmetin karşılığını gördüğünü anlatmaktadır. Hasan'ın buradan çıkardığı "hizmet evveldir" sonucu, makamdan çok hizmeti, paylaşmayı ve insana gösterilen ilgiyi öne çıkaran *Raa Haqi* ahlakını ifade etmektedir (Gezik ve Çakmak 2010).

Ana Fatma: Şefaati, Ay ve Kutsal Soy

Raa Haqi'de "Ana" unvanı, bir yandan pir, rayber ve mürid ailelerinden gelen kadınlar için kullanılmaktadır. Pirin ölmesi veya bulunmaması durumunda eşi sınırlı bazı hizmetleri yerine getirebilmektedir. Bununla birlikte kadın evliyalar arasında "Ana" unvanının yalnızca Ana Fatma'ya verilmesi, onun özgün konumunu göstermektedir. Ana Fatma kadınların ahiretteki şefaati, özellikle kız çocuklarının baht ve kısmetini veren; temiz soyun, bereketin ve masumiyetin temsilcisi kabul edilmektedir. Gündelik dilde kullanılan "*Ana Fatma bo*" sözü, onun adına edilen yaygın yeminlerden biridir (Gezik ve Çakmak 2010).

Ay, Ana Fatma'nın sureti; güzellik, temizlik ve nurun görünür biçimi olarak düşünülmektedir. Özellikle dolunay doğduğunda insanlar ellerini aya doğru çevirerek "*Ya Ana Fatma / Safaté xo re ma mahrum meke / Zav zece ma ra cemeke*" diye dua etmekte; onun ışığının düştüğü yeri öpmekte ve dilek dilemektedir. Çocuklar yıkanırken söylenen "*Ana Fatma tali exbalo xêr, bexto xêr to do*" duasıyla çocuğa hayırlı gelecek ve kısmet bağışlaması istenmektedir. Bu pratiklerde Ana Fatma'nın şefaati soyun devamı, aile birliği, helal rızık ve iyi bahtla birleşmektedir (Gezik ve Çakmak 2010).

Yas, Oruç ve Kerbela Hafızası

Ana Fatma'nın kutsallığı annelik acısı ve Kerbela hafızasıyla

da şekillenmektedir. Bir anlatıda Cebrail onu Cennet'e götürmekte; burada biri yeşil, diğeri kıvı başlı iki çocuk göstermektedir. Bunların ileride doğacak oğulları Hasan ve Hüseyin olduğunu; Hasan'ın zehirlenerek, *porê sor/serê sor* olarak tasvir edilen Hüseyin'in ise Kerbela'da öldürüleceğini bildirmektedir. Ana Fatma böylece çocukları henüz doğmadan onların yasını tutmaya başlamaktadır (Gezik ve Çakmak 2010).

Dersim'deki yerel kimi uygulamalara göre kadınlar, onun acısını paylaşmak ve şefaatinı dilemek amacıyla *Rozê Ana Fatma* adı verilen orucu tutmaktadır. Ana Fatma Orucu, Kurban Bayramı'nın ilk gününden başlanarak sayılan yirminci günde, On İki İmamlar Orucu'ndan bir gün önce tutulmaktadır. Dualarda ahiretin hayırlı olması, ciğer acısından korunma, soyun devamı, iyi baht ve Ana Fatma'nın şefaatinde mahrum kalmama dilenmektedir. Kerbela haberinin Ana Fatma'ya çarşamba günü ulaştığına inanılması nedeniyle bu gün yasla ilişkilendirilmekte; Çarşamba günleri banyo için kazan kurulmaması da bu hafızanın gündelik hayattaki karşılıklarından biri sayılmaktadır (Gezik ve Çakmak 2010).

Ekmek, Bereket ve Kutsal Coğrafya

Ana Fatma'nın anlam dünyası ekmek, kadın emeği ve bereket pratiklerinde somutlaşmaktadır. Hamur teknesi, hamur, sac ve oklava gibi ekmek yapımında kullanılan araçların bütünü *Dezgê Ana Fatma*, ekmek sacı ise *Saja Ana Fatma* olarak adlandırılmaktadır. Ekmek pişirilirken yoldan geçenlere verilen lokmaya *Loqmê Saca Ana Fatma* veya *Loqmê Ana Fatma* denilmekte; lokmayı alan kişi "*Qewule Ana Fatma bo*" diyerek kabulünün Ana Fatma'dan olmasını dilemektedir. Kadınların ekmek yaparken mümkün olduğunca su içmemesi, içmeleri gerektiğinde önce sacın kenarına bir miktar su dökmesi ve şiddetli dolu sırasında sacı dışarı çıkarması da onun bereketi ve koruyuculuğuyla ilişkilendirilmektedir (Gezik ve Çakmak 2010).

Ana Fatma aynı zamanda bir *kewani* olarak, yabancı geyiği

(*male peske*) sağan kutsal figürdür. *Kemerê Duzgı* çevresindeki anlatıda, geyiğin tekmesiyle devrilen süt kazanı kayalıklardan aşığı yuvarlanmakta ve dökülen süt taş üzerinde iz bırakmaktadır. *Leyê Ana Fatma* adı verilen bu kazan, dilek ve niyaz pratiklerinin odağına dönüşmektedir. Ana Fatma'nın daha sonra çekildiği kendi mekânında benzer olay tekrar etmekte; kırılan kazandan dökülen sütün bulunduğu yerde süte benzeyen beyaz bir su kaynağı ortaya çıkmaktadır. Ana Fatma'nın burada sır olduğuna inanılmaktadır. Böylece onun kutsallığı yalnız soy ve tarih anlatısında değil; kaya, su, süt, geyik ve kazan aracılığıyla kutsal coğrafyada da maddi bir varlık kazanmaktadır (Gezik ve Çakmak 2010).

Sonuç

Ana Fatma, Ali ve Muhammed, *Raa Haqi* inanç ve folklorunda kutsal akrabalık, kozmik bütünlük ve gündelik ahlakı bir araya getiren ilişkisel bir yapı oluşturmaktadır. Muhammed ile Ali'nin tek cemal içinde düşünülmesi musahipliğin ve "kendi ikincisiyle var olma" ilkesinin kutsal örneğini sunarken, Mirac ve Kırklar anlatısı makam karşısında tevazu, birlik ve Yol'a bağlılığı öne çıkarmaktadır. Ali'nin Zaloğlu Rüstem anlatısında somutlaşan hizmet ahlakı, kutsallığın toplumsal karşılığını açıklamaktadır. Ana Fatma ise ay, şefaata, soy, yas, ekmek ve bereket üzerinden kadınların ritüel ve gündelik dünyasında merkezi bir yer edinmektedir. *Kemerê Duzgı* çevresindeki anlatılar onun varlığını doğa ve kutsal mekânla bütünlleştirmektedir. Bu üç figürün anlamı, yalnızca tarihsel veya soybilimsel konumlarından değil; dualarda, yeminlerde, oruçlarda, Cem ve musahiplik anlatılarında, ekmek paylaşımında ve kutsal coğrafyayla kurulan ilişkilerde sürekli yeniden üretilmelerinden doğmaktadır.

Sonnotlar

[1] Bu madde, Erdal Gezik ve Hüseyin Çakmak'ın *Raa Haqi - Riya Haqi / Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü* adlı eserindeki "Ana Fatma", "Ali (Oli) Mıhemmed / Eli

Mehemmed" ve "Ali (Oli) / Eli" maddeleri temel alınarak; "Ana", "Rozê Ana Fatma", "Asme / Hiw", "Çar", "Cebrail", "Mısayiw", "Mirac", "Adır", "Desudı İmami", "Kervela" ve "Zılfeqar" maddelerindeki tamamlayıcı bilgilerden yararlanılarak ansiklopedi formatına uyarlanmıştır.

Kaynakça & İleri Okumalar

Düzgün, Mustafa. 1989. "Adet u Toreyê Dêrsımı-V: Mısayiveni." Berhem, sayı 6: 32-35.

Gezik, Erdal. 2009. "Nesimi Kılâgöz ile Yaratılış Üzerine." Munzur: Dersim Etnografya Dergisi, sayı 32: 4-34.

Gezik, Erdal, ve Hüseyin Çakmak. 2010. Raa Haqı - Riya Haqı: Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü. Ankara: Kalan Yayınları.